

5. KAPITOLA

STÁTNÍ BEZPEČNOSTNÍ SLOŽKY A REAKCE NA KRIZE

5.1 ÚKOLY A VÝZVY POLICIE V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU NA PŘÍKLADU POLICEJNÍHO ŘEDITELSTVÍ V PRAZE

David Hubený

Legislativa

K základním znakům státu a jeho funkčnosti patří jeho nepopiratelný monopol na používání násilí a prosazení určité míry veřejné bezpečnosti. Ve vnitrostátním rozměru je tímto úkolem obvykle pověřeno Ministerstvo vnitra, kterému jsou podřízené uniformované a neuniformované bezpečnostní složky. Nejinak tomu bylo i v meziválečném Československu, kde resortu vnitra podléhalo četnictvo, státní policie a v nejvyšší instanci i slabá obecní/městská policie, pokud si takovýto útvar zřídila některá obecní/městská samospráva. Problémem tohoto resortu byla skutečnost, že patřil k oporám zaniklé monarchie, přičemž zejména její uherská část využívala bezpečnostní složky jako nástroj nadvlády Maďarů nad nemaďarskými národy bez naplňování jinak moderního uherského legislativního rámce. Nikoliv nadarmo první

ministr vnitra Antonín Švehla ve své vyhlášce č. 1 z 30. prosince 1918 uvedl: „Pod neblahým režimem rakouským trpěli následkem povahy své služby zvýšenou měrou obzvláště úředníci správy vnitřní, jsouce přímo zneužíváni namnoze k činnosti, která se přičila jejich vlastnímu přesvědčení. Vážnost úřadů vnitřní správy a důvěra občanstva k nim byla za posledních let válečných i tím otřesena, že byly jim ukládány úkoly, jichž provedení předem se jevilo nemožným.“¹

K úkolům vnitřní správy, včetně jí podléhajících bezpečnostních složek, tedy pochopitelně patřilo získání důvěry vlastního obyvatelstva a zvládnutí poválečné kriminality. Jedním z hlavních nástrojů k řešení těchto úkolů patřila státní policie, jejíž záležitosti na Ministerstvu vnitra spadaly do kompetence 5. oddělení, jež mělo v náplni činnosti tyto povinnosti: „Organisace úřadů bezpečnostních; záležitosti postupu jednání úřadů bezpečnostních; záležitosti odškodnění za bezprávné poškození osob civilních ve válce (zákon ze dne 18. srpna 1918, č. 317 ř. z.); osobní záležitosti všech aktivních úředníků a ostatních zřízenců správy bezpečnostní.“²

Státní policie v roce 1918 na území českých zemí působila jen v Praze a Brně, přičemž pražský úřad se díky své velikosti a zkušenostem stal vzorem pro další policejní úřady v republice, které se nově zakládaly či vznikaly postátněním obecní/městské policie v důsledku uplatnění zákona č. 165/1920 Sb. z. a n. Zákon byl přijat zejména na základě tlaku ministra s plnou mocí pro správu Slovenska, jenž potřeboval získat nástroj, jak ve velkých městech jako Bratislava a Košice získat důvěryhodnou policii, protože předchozí uherská správa si do tamních policejních kapitanátů vybírala pouze osoby loajální uherské státní myšlenky. Stejná situace se ovšem objevila i v pohraničních oblastech českých zemí. K této normě se odkazovaly všechny nově vzniklé policejní úřady. Výjimku tvořilo například právě Policejní ředitelství v Praze, které odvozovalo své kompetence z kabinetního listu z 10. ledna 1868, přičemž ustanovení zákona o státních policejních

¹ Vyhláška ministra vnitra zde dne 30. 12. 1918, č. 1, o ustavení ministerstva vnitra a zásadách úřadování správy vnitřní. *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé* (dále jen *VMVRČ*). 1919, č. 1–2, s. 31.

² Vnitřní organisace ministerstva vnitra, schválená panem ministrem dne 14. 1. 1919. *VMVRČ*. 1919, č. 1–2, s. 47.

úřadech z roku 1850 platila i pro jeho jednotlivá komisařství.³ Policejní ředitelství v Praze si to mohlo dovolit, neboť v říjnu 1918 se díky aktivitě několika svých představitelů dalo ihned k dispozici Národnímu výboru československému a jeho personál se významnou měrou zasadil o klidný a hlavně úspěšný převrat.⁴

Zákon č. 230/1922 a vládní nařízení č. 295/1922 Sb. z. a n. určovaly náležitosti fungování sborů stráže bezpečnosti, které se zřizovaly u politických a policejních úřadů a dělily se na civilní a uniformované sbory. Podle potřeby mohl u úřadu působit jen jeden z těchto úřadů, což se přirozeně netýkalo Prahy, kde byly zřízeny oba sbory. Uniformovaná část policie se oficiálně nazývala *Sbor uniformované stráže bezpečnosti* a dělila se podle potřeby na různá oddělení, například dopravní, vězeňské, jízdní a zejména pěší. Každé jedno pěší oddělení bylo přiděleno k některému okresnímu policejnímu komisařství, které šetřilo běžné případy ve svém obvodě. Uniformované sbory byly ozbrojeny a řízeny podle vojenských zásad, čímž se podobaly četnictvu.

V čele sboru stál jeho velitel, který dohlížel na organizaci sboru, výcvik, výstroj, ošetřování koní, disciplínu a personální záležitosti, jakož i na jednotu výkonu služby. Ostatní záležitosti spadaly do působnosti přednosta policejního či politického úřadu. V těchto věcech měl velitel sboru pouze iniciativní právo, tedy podával návrhy na přijetí, přemístění, povýšení, penzionování a potrestání. Se souhlasem přednosta úřadu vydával denní rozkazy a v případě mimořádných událostí a velkých soustředění policistů mohl velitel sboru osobně velet, respektive pověřoval vedením některého vyššího důstojníka uniformovaného sboru.⁵ U Policejního ředitelství v Praze měl velitel uniformované stráže bezpečnosti k dispozici *oddělení při vrchním veliteli*, které se od března 1928 nazývalo *oddělení při velitelství sboru*.⁶

³ MLADÝ, Bohumil a kol. (eds.). *Úsvit čs. výkonného četnictva. Stavovská čítanka*. Praha 1925.

⁴ Podrobněji srov. HUBENÝ, David. Policejní ředitelství v Praze na prahu nové doby. In: Kober, Jan (ed.) a kol. *Utváření republiky*. Praha 2023, s. 495–523.

⁵ HOŠŤÁLEK, Josef. *Organisace sborů stráže bezpečnosti, všeobecná ustanovení o služebním poměru, povinnosti, práva, zvláště pak platová úprava*. Praha 1929, s. 9–14.

⁶ Národní archiv, Praha, fond Policejní ředitelství Praha II. – neuspořádaná část, (dále jen NA, f. PŘ II. – neuspořádáno), Rozkaz č. 6 ze 14. 3. 1928.

Velitelé oddělení vedli celou písemnou agendu podřízených uniformovaných policistů, rozdělovali služby a kontrolovali výkon služby jak policistů a policejních hlídek, tak také dohlíželi na kontrolujícího obvodního inspektora, strážmistra, telegrafisty a dozorce vězňů. Vedle toho zodpovídali za pořádek na jednotlivých strážnicích a kasárnách mužstva, ale také za údržbu výstroje a výzbroje. Správci policejních okresních komisařství řídili činnosti uniforem prostřednictvím velitele oddělení uniformované stráže bezpečnosti.

Civilní strážníci byli organizováni ve *Sborech neuniformované stráže bezpečnosti*, které byly řízeny na základě příkazů představeného, tedy nikoliv podle vojenských zásad, byť i tento sbor mohl být v případě nutnosti ozbrojen. Administrativou sboru byl pověřen konceptní úředník – personální referent sboru neuniformované stráže bezpečnosti, který podával personální návrhy přednostovi úřadu. Referent se souhlasem přednosta úřadu mohl vydávat denní rozkazy a staral se o teoretický a praktický výcvik. Úředníci sboru neuniformované stráže bezpečnosti řídili a kontrolovali výkon služby a dohlíželi na chování a kázeň civilních strážníků. V případě mimořádných úkolů a událostí mohli osobně vést zákrok či operaci civilních strážníků.

Přednostové úřadů, u nichž byly sbory zřízeny, vybírali velitele, respektive představené sborů. Uniformovanému sboru ustanovovali též zástupce velitele sboru a na návrh velitele sboru jednotlivé velitele oddělení. Přednosta úřadu mohl přijímat, propouštět, povyšovat a penzionovat, povolovat sňatky a vedlejší zaměstnání, ba dokonce členům rodiny mohl určitá povolání zakazovat, jestliže žili s policistou ve stejné domácnosti a toto zaměstnání mohlo ohrožovat výkon služby nebo vážnost sboru. Přednosta dále mohl udělovat tresty.⁷

U obou sborů existovaly dvě kategorie, úředníci a gážisté mimo služební třídy. V případě uniforem se úředníci dělili na dvě kategorie, kategorii vyšší strážní služby a kategorii strážní služby. Vyšší strážní službu představovali okresní inspektoři II. a I. třídy stráže bezpečnosti, vrchní okresní inspektor stráže bezpečnosti, velitel stráže bezpečnosti a vrchní velitel stráže bezpečnosti. K vyšší strážní službě byli přijímáni vojenští důstojníci z povolání nebo ze zálohy, jestliže

⁷ HOŠŤÁLEK, Josef. *Organisace sborů*, s. 9–14.

absolvovali některý středoškolský ústav, vykonali šestiměsíční praxi u sboru a zvládli příslušnou zkoušku.

Úředníci strážní služby pocházeli z řad obvodních inspektorů, pokud měli vyšší vzdělání než základní a jestliže složili příslušnou zkoušku u svého úřadu. Do řad úředníků strážní služby spadali inspektoři II. a I. třídy stráže bezpečnosti a vrchní inspektoři II. a I. třídy stráže bezpečnosti.

Služební místa zřízenecká a podúřednická v rámci gážístů mimo služební třídy představovaly tyto hodnosti:

Uniformovaná stráž – strážník, nadstrážník stráže bezpečnosti a obvodní inspektoři II. a I. třídy stráže bezpečnosti.

Neuniformovaná stráž – policejní agent stráže bezpečnosti, obvodní inspektoři II. a I. třídy stráže bezpečnosti.⁸

Strážníci a policejní agenti II. třídy patřili mezi zřízence, ostatní byli podúředníky. Platovým zákonem č. 103/1926 Sb. z. a n. se strážníci a policejní agenti II. třídy dostali do III. platové stupnice a ostatní výše jmenovaní do II. platového stupně podle § 190 platového zákona, aniž by se jakkoliv změnil jejich služební tituly. V důsledku usnesení vlády z 15. července 1927 byli v I. platové stupnici místa obvodních inspektorů I. třídy, ve II. platové stupnici místa obvodních inspektorů II. třídy a ve III. platové stupnici se nacházela místa nadstrážníků a policejních agentů.⁹

Vedle mnoha dalších legislativních a jiných předpisů se policie rozsáhle dotklo vládní nařízení č. 51/1936 Sb. z. a n. Vládě umožnilo zřizovat státní policejní úřady kdekoliv, kde toho vláda „sezna potřebu“, s volností volby jejich sídla a správního obvodu (§ 2), který mohl zasahovat i do několika okresů či působnosti dalších státních policejních úřadů (§ 9), přičemž ministr vnitra mohl podle potřeby upravovat okruh vykonávaných agend (§ 1).

V čele státních policejních úřadů stáli správci, v čele ředitelství pak policejní ředitelé a Policejní ředitelství v Praze řídil policejní prezident. Policejní správci podléhali okresnímu hejtmanovi, zemskému

⁸ Tamtéž, s. 25–27.

⁹ Služební tituly a hodnostní přídavky gážístů mimo služební třídy stráže bezpečnosti zařazených do II. platové stupnice. Srov. Oběžník ministerstva vnitra ze dne 19. 3. 1929, č. 8451/1928-5. VMV RČ. 1929, 11, č. 4, s. 87–88.

prezidentovi a ministrowi vnitra, zatímco policejní ředitelé a policejní prezident pouze zemskému prezidentovi a ministrowi vnitra, který ustanovoval jak správce, tak ředitele. Zemský prezident mohl některé úředníky dočasně pověřit vedením státního policejního úřadu. Policejního prezidenta jmenoval přímo prezident republiky (§ 3).

Překládání úředníků, jejich výplaty, důchody a správu budov zajišťovaly příslušné zemské úřady, přičemž překládání mezi jednotlivými obvody zemských úřadů realizovalo Ministerstvo vnitra, které také obstarávalo penzionování úředníků státní policejní služby, zatímco ostatní zaměstnance státní policejní služby dávaly do výslužby zemské úřady (§ 5). Vládní nařízení dále určovalo podmínky vzniku expozitur státních policejních úřadů (§ 6).

Význačný byl § 12, který určil, že dosud roztržštěné sbory tvoří jednotný *uniformovaný policejní strážní sbor*, respektive jednotný *neuniformovaný policejní strážní sbor*. Následující paragraf (§ 13) stvrdil vojenský charakter organizace uniformovaného policejního strážního sboru a představený způsob organizace neuniformovaného policejního strážního sboru. Oba sbory požívaly ve službě právní ochranu civilní stráže s možností vyžadovat uposlechnutí jejich příkazů a práva použít zbraně podle četnických předpisů. Zároveň měly orgány policejních strážních sborů oprávnění vyžadovat součinnost ostatních složek státní správy a samosprávy včetně velitelství vojenských útvarů (§ 15). Vznik nových státních policejních úřadů a jejich územní rozsah spolu s právy a povinnostmi vyhlášoval ministr vnitra ve Sbírce zákonů a nařízení (§ 20).

Poválečný chaos

Jakkoliv bylo obyvatelstvo šťastné, že skončilo průmyslové zabíjení na frontách války, zázemí se ještě stále otrásalo následky sarajevských výstřelů z roku 1914 v důsledku hladu, nemoci, snížené úcty k úřadům, majetku a hlavně lidskému životu. Zásobovací a sociální bouře pronásledující monarchii od poloviny války se pochopitelně přelily i do nové státoprávní reality a nově utvářená republika se s nimi musela vypořádat, přičemž ke slovu přišla i bezpečnostní opatření a posílení personálního stavu stávajících bezpečnostních úřadů.